

ROC CHABÀS.

DOCUMENTAR I DIFONDRE LA HISTÒRIA

(Dènia, 1844-1912) I centenari de la mort¹

Rosa Seser Pérez
Arxiu Municipal de Dènia

RESUM: Roc Chabàs naix a Dènia el 1844 i es forma al Seminari de València. El 1868 tornà a la ciutat natal com a prevere i es dedica a la investigació històrica local i l'edició de textos, com la *Historia de la ciudad de Denia* o els set volums de la revista *El Archivo*. Membre actiu del moviment cultural de la Renaixença valenciana i partidari del positivisme històric, en ser nomenat canonge de la Seu de València, inicia una nova etapa de maduresa amb la publicació de nombrosos estudis, treballs editorials i l'organització de l'Arxiu de la Seu.

PARAULES CLAU: Roc Chabàs, Història de Dènia, Revista *El Archivo*, Renaixença valenciana, Positivisme històric, Arxiu de la Seu de València.

1. Una família d'arrel francesa instal·lada a Dènia

El casal familiar dels Chabàs es situa a la veïna França, a Briançon, localitat del Delfinat al Departament dels Alps. Allí va nàixer, el 23 de desembre del 1748, l'avi de Roc Chabàs, Andreu Chabàs Merle fill de Joan Baptista Chabàs i Maria Anna Merle, pertanyents a la burgesia local. El jove Andreu es traslladà a Dènia el 1766 i gràcies als familiars materns s'introduí en els cercles comercials deniers dominats pels seus compatriotes.² Andreu Chabàs Merle, amb 39 anys i una sòlida posició guanya-

¹ Aquest article que resum les fites més destacades de la biografia de Roc Chabàs vol ser un homenatge i un record per al gran historiador denier Roc Chabàs. L'any 1994, en complir-se el 150 aniversari del seu naixement, es realitzaren diversos actes culturals des de l'Ajuntament de Dènia, entre ells, una gran exposició: "Poc a poc, Roc Chabàs" obra conjunta del Museu Etnològic de la Ciutat de Dènia i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Dènia. Des de l'Arxiu es documentaren i redactaren, amb textos i imatges, els diversos aspectes de la vida del nostre canonge, amb l'excepció de la seua faceta com arqueòleg. Aquell treball, aleshores, autèntica investigació bibliogràfica i sobre tot documental és el que hui reprenem i adaptem per deixar testimoni, en el I centenari de la mort, de l'admiració que sentim cap a l'historiador de Dènia.

² Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss.112. Segons una descripció contemporània: "era de bastante ilustración, muy religioso y poseía tan bien el latín que al principio por no conocer el español o muy imperfectamente se confesaba en latín. Pronto sin duda aprendió castellano pues su correspondencia

da dins l'àmbit mercantil denier, s'uneix en matrimoni el mes de juny de 1787 amb Maria Fornells Garcés, de 18 anys, natural de Dénia, i pertanyent al seu àmbit familiar.³ La vida del matrimoni fou complicada per la guerra contra França que provocà reaccions contra els residents francesos. Andreu Chabàs va haver d'abandonar Dénia el 10 d'abril de 1793⁴ amb destinació a Cabdet (regne de Múrcia) i deixà a la ciutat a l'esposa amb quatre fills menuts: Joan Baptista nascut el 1788, Josep el 1789, Isabel el 1792 i Pere el 1793, i amb els béns segrestats. El 1813 Dénia sofrí un setge molt rigorós i el saqueig i la destrucció afectaren els béns dels Chabàs, els quals, malgrat les penali-tats del moment, posteriorment recuperaren. Andreu Chabàs morí el 1827.

El pare del nostre Chabàs, també de nom Andreu, va nàixer a Dénia l'any 1797, i a primeries de la dècada dels anys trenta, amb un notable patrimoni, es va casar amb Teodora Llorens Sala, dona molt pietosa. Els novençans es van instal·lar a la casa familiar del carrer Major junt amb les germanes fadrines d'Andreu: Mariana i

La casa familiar dels Chabàs estava situada al carrer Major de Dénia, el centre urbà de la ciutat.

familiar y mercantil y sus instancias en oficinas públicas revelan que no sólo tenía buena y clara letra, sino que lo hacía con sintaxis irreprochable”. El seu passaport del 1793: “De religión católico, comerciante al por mayor, con ventisiete años de residencia en este Reino de Valencia, avecindado y domiciliado en Denia, con casas y tierras propias y de su mujer, que ha contribuido hasta hoy a los Reales derechos y pechas vecinales, hombre honrado y de buena vida y costumbres y satisfacción, que ha ejercido el empleo de Regidor segundo de esta Ciudad y varias veces el de Repartidor de las Reales Contribuciones de Equivalente y también Depositario de Penas de Cámara y Gastos de Justicia y que ha servido de Clavario en las Fiestas del Corpus Christi en la Iglesia Parroquial de Denia y otras más fiestas de dicha Iglesia, que sólo acostumbraron a servir los naturales y vecinos honrados y de satisfacción de dicha Ciudad”.

³ Biblioteca Nicolau Primitiu, (en avant B.N.P.): Mss. 111 f.91.

⁴ B.N.P.: Mss. 112 f.110.

Isabel. Allí entre els anys 1833 i 1846, nasqueren els sis fills del matrimoni: Vicenta, Josep, Joan Baptista, Andreu, Roc i Agustí. De l'àmbit familiar cal destacar a l'oncle matern, Roc Llorens, que a la finca familiar de Beniadlà escrivia poemes. El seu nebot Roc, que a penes el va conèixer, publicà anys després un xicotet volum amb una selecció dels textos.

La família Chabàs es situava dins la mitjana burgesia local de Dénia. Andreu va continuar l'explotació de les propietats agrícoles heretades⁵ i els negocis comercials iniciats per son pare. Roc Chabàs Llorens, el cinqué fill, va nàixer a Dénia el dia huit de maig de 1844. La seua infantesa transcorregué al voltant de la casa familiar enclavada al cor de la històrica ciutat, on residien les famílies més acomodades i es situen les principals institucions locals. La integració a la societat deniera i un cert oblit de les seues arrels estrangeres, degueren ser conignes ben interioritzades per la família per tal de superar els problemes passats. Mentre, la religiositat, ja demostrada per l'avi, i tant pròpia de les persones d'ordre, continuaria sent un sentiment prioritari a la llar i donaria els seus fruits amb dos fills religiosos: Roc i Vicenta, monja agustina. Els germans Chabàs sofriren ben prompte la pèrdua dels pares, Teodora morí l'any 1859 i tres anys després moria Andreu. Anys més tard, el patrimoni dels Chabàs acabarà concentrat en mans dels fills d'Andreu, hereus dels pares, de l'oncle i de les dos ties fadrines.⁶

2- La formació. Estudis a Dénia i el Seminari Conciliar Central de València

Roc Chabàs començà els seus estudis a l'escola de la ciutat, classificada com a superior, sota la tutela dels mestres Pascual Gómez i Agustí Llobell.⁷ L'escola de Dénia no contemplava en els seus plans l'ensenyament del llatí, imprescindible per a la carrera eclesiàstica i segons MANUEL RICO (1888, p. 399), Chabàs el va estudiar de manera privada per tal d'aconseguir el nivell necessari. L'any 1858, Roc Chabàs, amb quinze anys ingressà al Seminari Conciliar de València on estudià, com a alumne intern, durant els anys 1858 a 1864 i, en morir son pare per economia, com a extern

⁵ Arxiu Municipal de Dénia (en avant A.M.D.), 375: 2 jornals de terra a les Bovetes, 1 jornal de 3 fanecades a les Madrigueres (Finca la Veleta), 1 jornal de 5 fanecades a la partida Bovetes (de la seua germana Isabel) i 1 jornal de 3 fanecades als Negrals (del seu sogre). Terres valorades en 7.625 rals de billó.

Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss. 113. A més els seus ingressos es complementaven amb els càrrecs administratius: va ser administrador de les rendes de la Batllia de Dénia, fins a la seua mort, i es convertí, des del 1847, en procurador judicial del Jutjat de Dénia, per a la qual cosa constituí una fiança de 15.000 rals de billó amb garantia de la casa del carrer Major.

⁶ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 6-7.

⁷ L'escola pública de Dénia en el Pla Calomarde del 1825 es va catalogar com a de segona classe per ser cap de partit judicial, però segons el Pla del 1838 evolucionarà i l'any 1849 augmentada la seua catalogació, es convertirà en escola superior, la qual cosa comportava un augment de les assignatures que ensenyava i per tant rebrà Chabàs. A l'escola elemental s'instruïa respecte a Religió i moral, lectura, escriptura, principis d'Àritmètica i elements de Gramàtica castellana, i a açò s'afegirà, pel seu caràcter de superior, les assignatures de Dibuix lineal, elements de Geografia i Història d'Espanya.

fins a juny del 1868, quan s'ordenà prevere i amb aquest títol torna a la Dènia natal (Llobart, 1883, p. 566). Chabàs estudià al seminari valencià en un període de gran brillantor (càrcel, 1969, p. 260), que li aportarà un bon nivell de formació i unes relacions personals que mantindrà durant tota la vida; un bon exemple és l'amistat amb Antoni Chabret, metge i historiador de Sagunt.

El seminarista denier cursarà a València, segons un certificat d'estudis de l'any 1890,⁸ en dos etapes, els anys 1858 a 1868 i els anys 1883 a 1885, les següents assignatures: 2n i 3r de Llatí, tres cursos de Filosofia i set cursos de Teologia amb qualificacions de *meritus* en segon de Llatí i primer de Filosofia, *meritissimus* en quart de Teologia i *benemeritus* en totes les altres. Un altre certificat posterior de l'any 1907⁹ detalla que també va estudiar Grec en el curs 1859-1860 i Hebreu en el de 1863-1864, a més, en aquest curs -encara alumne intern del seminari- es va fer càrrec de la càtedra de Física durant les absències i malalties del professor.¹⁰

La vida al seminari es perllongà fins al 6 de juny de 1868, quan en acabar el quint any de Teologia va rebre la sagrada orde del presbiteri a títol de patrimoni, sent nomenat prevere-coadjutor de l'església de Sant Antoni de Dènia, filial de l'església parroquial de l'Assumpció. El jove seminarista optà per cursar l'especialitat de Sagrada Teologia, més prestigiosa, i no la de Llatinitat, més curta, però en realitat més d'acord amb el que era la seua passió: l'estudi de les Humanitats, especialment de la Història. El seu amic Constantí Llobart conta els inicis de la carrera del Chabàs historiador, a l'emblemàtica obra *Los fills de la Morta-Viva* (1883, p.566):

En 1860 escomença a col·leccionar notícies sobre la història de Dènia, sense altre fi que tindreles, y en 15 de febrer de 1862 publicà en la Revista de la Marina, semanari qu'es daba a llum a Dènia, un article sobre sa conquesta per lo Capità Carroz, primer ensaig literari eixit de sa ploma. Desde llavors no deixà lo Sr. Chabàs de treballar en reunir notícies sobre sa historia.

Posteriorment, els anys 1883 i 1885, tornarà al seminari per graduar-se com a batxiller i doctor en Sagrada Teologia.

Cal considerar que la formació de Chabàs com a historiador en els anys del seminari fou autodidacta. No obstant això, l'estada a València li permetrà l'accés a les biblioteques més importants de la ciutat: la de la Universitat, la del Palau Arquebisbal i la del Seminari Conciliar, on anotarà totes les dades que trobe sobre la fundació de Dènia, el seu primer tema d'investigació. A les biblioteques trobarà a més de les obres del moment, antigues publicacions de difícil localització com les d'Isaac Casaubono i de Conrado Heresbach. Fou imprescindible el coneixement del Llatí, a més de la

⁸ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 6-17. El qual sol·licità per presentar-se a les oposicions de les canongies d'Alacant i Saragossa.

⁹ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 5-5.

¹⁰ Els gabinets de Física, Química i Història Natural del Seminari de València, sota la direcció del catedràtic Lleó Comín, eren considerats com els millor de València i dels més complets d'Espanya.

Paleografia, per a poder llegir la documentació de l'Edat Mitjana, període que estudià amb especial dedicació i cal dir que fins i tot arribà a ser un reconegut transcriptor i traductor del llatí medieval. El coneixement del llatí clàssic li fou de gran utilitat al món de la Numismàtica i l'Epigrafia en les quals l'aplicà per llegir inscripcions romanes, algunes d'elles recuperades per ell, que reproduirà i traduirà a *El Archivo*, on s'estamparan acalorades polèmiques sobre la interpretació llatina d'algunes inscripcions, com ara la confrontació entre Chabàs i Papi per l'etimologia llatina de *Lucentum*.

3. Activitat pastoral i vida social a Dénia

Roc Chabàs s'ordenà prevere el 6 de juny de 1868 en acabar el cinquè any de Teologia al Seminari de València i fou destinat a la ciutat de Dénia com a coadjutor de l'església de Sant Antoni, situada al raval de la Mar. Celebrà la seua primera missa el diumenge 14 de juny de 1868 (bas, 1995, p.54) al Convent de les Monges Agustines, on era priora la seua germana major Vicenta.

El jove coadjutor, es lliurarà a la tasca pastoral, però sense abandonar els estudis històrics i les investigacions arqueològiques, que li permetran anar adquirint grans coneixements sobre la història de Dénia. Com a representant de la religiositat popular del Raval mariner de Dénia, establirà canònicament, l'any 1870, l'Asociación de Nuestra Señora de los Desamparados a la filial de Sant Antoni, i redactà, el mateix any, la *Novena en honor de Nuestra Señora de los Desamparados*, que s'imprimirà per Pedro Botella l'any següent. En continuar amb la tasca investigadora, Chabàs escorcolla els arxius parroquial i municipal de Dénia i recopila informació sobre les tradicions i festes religioses de la ciutat. El 18 d'octubre de 1873 finalitzà l'estudi *Memoria sobre las circunstancias que reúne la fiesta de San Roque para considerarlo patrón de la ciudad de Denia* on es documenta el patronatge del sant pràcticament oblidat per la ciutat. El mateix any es creà la Sociedad Casino Dianense a la qual Chabàs dedicarà un xicotet assaig sobre la història de Dénia, precedent de la *Historia de la ciudad de Denia* que li donarà fama.

Una vegada més, unint l'estudi amb el món espiritual, Chabàs s'interessà per la història del venerable Fra Pere Esteve, nascut a Dénia l'any 1582, qui amb la seua intervenció salvà la ciutat de la pesta del 1613 i fou el promotor de la festivitat dedicada a la Santíssima Sang a la qual s'encomanà per aconseguir el guariment de la població. L'any 1877 redactà uns informes per tal de calmar els enfrontaments relacionats amb la festa i l'any 1888 el trasllat del cos del Pare Pere, des de València a Dénia, li donarà l'ocasió perfecta per traure a llum la *Historia del Venerable Fray Pedro Esteve, predicador apostólico*, en la qual uneix la biografia escrita el 1677 pel pare Mercader amb les pròpies investigacions.

Treballador infatigable, complementa les activitats religioses pròpies del seu càrrec amb la docència. El seu biògraf i amic MANUEL RICO (1888, p. 400), destaca la seua inclinació per la docència. L'any 1870 el prevere impartia classes de Retòrica, Geografia, Història, Psicologia, Filosofia, etc. a l'*Academia Dianense*¹¹ i el 1886 apareix citat a l'anunci del *Colegio Dianense de primera y segunda enseñanza*, que Josep Serra, llicenciat en Filosofia i Lletres, pensava obrir al carrer Major de la ciutat.¹²

Vinculat a la tasca humanitària, Chabàs s'ocuparà entre el 1872 i el 1879 de l'administració de l'hospital de Dénia dependent de la Junta Municipal de Beneficència que estava presidida per l'alcalde de la Corporació amb alguns conflictes.¹³ També consagrat a la vida parroquial, l'any 1881 i el 1882 es plantejà la reparació de l'església de Sant Antoni, sense resposta de l'Ajuntament de la ciutat. A la fi, ell mateix finançarà en part l'obra sense recuperar mai el capital invertit.

L'any 1885 serà decisiu. El 26 de gener és nomenat Visitador del Tercer Orde de Sant Francesc i el mes d'octubre rector castrense de la plaça de Dénia. Obtindrà també durant els mesos de febrer a maig, els títols de batxiller, llicenciat i doctor i en Teologia. Desgraciadament no tot fou favorable. Des del mes de juny es desencadenarà un enfrontament entre Chabàs i Diego González, ecònom de l'església parroquial.¹⁴ Cansat de la situació, Chabàs, desitja demanar una llicència per posar pau al conflicte, però l'epidèmia que afectà Dénia el reclama al seu lloc. En estar controlada la malaltia sol·licita la llicència però li és denegada des de l'Arquebisbat i fins i tot s'insinua la seua substitució. Davant la incomprensió dels superiors religiosos Chabàs es refugiarà encara més en el món cultural denier al voltant de la impremta del seu amic Pere Bottella i dels contactes amb el món de la Renaixença i Lo Rat Penat. Un any després, el 1886, eixia a la llum el primer número de la revista *El Archivo*, i l'any següent, en ser nomenat Cronista d'Alacant renuncià a la coadjutoria de Sant Antoni i al càrrec de rector castrense.

¹¹ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 9-19.

¹² A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 6-17.

¹³ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 9-15. Tenim constància que s'ocupà d'aquesta labor, organitzà rifes i funcions benèfiques destinades a l'Hospital i presentà resums impresos dels comptes de l'administració, amb tristes proclames, destinades a conscienciar i despertar la caritat de la població sobre la dolenta situació econòmica de la sanitat municipal. Chabàs, a més d'administrar els comptes, controlava també el funcionament i el personal de l'hospital: el més de març de 1876 tingué un conflicte amb l'Ajuntament de Dénia.

A.M.D. Sanitat. El conflicte fou pel nomenament d'un infermer i malgrat les seues protestes, el poder municipal s'imposà. Les relacions de Chabàs, home de fort caràcter, amb l'Ajuntament de la ciutat anaren deteriorant-se amb el temps i el mes de febrer de 1880 rebé un ofici de l'alcalde, requerint que lliure els llibres de comptabilitat de l'hospital per haver de dimitir del càrrec d'administrador. El to de la resposta de Chabàs ofengué seriosament l'alcalde que li contestà amb duresa i amenaces, deixant patent l'existència d'un veritable conflicte entre ambdós.

¹⁴ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 4.1-9. El qual acusava el coadjutor d'atribuir-se funcions pròpies del rector de la parròquia. L'enveja i el ressentiment semblen estar al fons de la qüestió, quan es mostra més ofès l'ecònom que el propi rector D. Vicent Rocafull. Les cartes entre els implicats i les dirigides per Chabàs al Secretari de Cambra de l'Arquebisbat són bona mostra del nivell del problema.

4. La *Historia de la ciudad de Denia* i la revista *El Archivo*

La participació activa del coadjutor Chabàs en la societat deniera i el desig de difondre la cultura l'animaren a redactar l'opuscle *A la sociedad del Casino Dianense*, en el qual sol·licita la correcció del seu nom «Deniense» pel més correcte de «Dianense». Les referències històriques fan d'aquest fullet, datat el 22 de novembre de 1873, un autèntic resum de la història de Dénia. El president de la societat Joan Merle nomenà Roc Chabàs subscriptor de mèrit i feu imprimir el fullet. L'any següent, el 1874, eixiria a la llum la *Historia de la ciudad de Denia*, publicada en dos volums. Serà la primera història local publicada, d'un grup d'històries de poblacions valencianes realitzades des del mètode positivista, com foren la història de Morella de Josep Segura, la de Sagunt d'Antoni Chabret o els treballs sobre Castelló i Alacant de Joan Antoni Balbàs i Josep Pastor, respectivament.

El primer volum de la *Historia de la ciudad de Denia* comprén des de la fundació a la Dénia àrab; en aquesta obra Chabàs uneix les aportacions de l'historiador denier del segle XVII Marc Antoni Palau en la *Diana Desenterrada*, de la qual disposa d'un exemplar manuscrit a la seua biblioteca,¹⁵ amb les seues investigacions arqueològiques i documentals, que segons Rico (1888, p.400), havia anat recopilant des de l'any 1860 quan encara estava al Seminari de València. José Pastor de la Roca, cronista de la província d'Alacant, revisà i prologà l'obra i li dedicà elogioses paraules. Dos anys més tard, el 1876, apareix el segon volum, en el qual es tracta el període que va des de la conquesta de la ciutat pel rei Jaume I fins a la Dénia moderna, contemporània de l'autor, on completa l'estudi amb quadres i un apèndix final. Els dos volums foren impresos a Dénia a la impremta de Pere Botella i es realitzaren dues edicions, servides en forma de fascicles de quaranta pàgines, previ abonament de la subscripció: 30 reials en l'edició econòmica i 40 en la de luxe. Es distribuí a Dénia i també a València, a la llibreria de Pasqual Aguilar del carrer dels Cavallers. Els subscriptors necessaris perquè l'empresa cobrira les despeses fou estimat per Chabàs en 500 però, malgrat la bona acollida i les crítiques favorables, només comptà amb 253. Els problemes econòmics foren salvats per l'autor gràcies a alguns bons patricis que l'ajudaren a finalitzar la publicació. Aquests pròcers, membres de la burgesia local a la qual també pertanyia la família Chabàs, controlaven l'Ajuntament de la ciutat i així Roc Chabàs, el mes de juny de 1877, dirigí una carta al consistori denier agraïnt-li el suport per a la publicació del segon volum de l'obra.¹⁶

La *Historia de la ciudad de Denia* suposà un mal negoci a nivell econòmic però li obrí a Chabàs les portes del reconeixement general. El seu biògraf Manuel Rico

¹⁵ Biblioteca de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València, n° 3236.

¹⁶ A.M.D. Llegat Zalbidea-Berenguer, reg. 25.

(1888, p. 402), dedicà especial atenció a l'acollida que en la premsa i en publicacions nacionals i estrangeres tingué l'estudi. El diari *Las Provincias* de València publicà articles elogiosos en nombroses ocasions en publicar-se els dos toms. La premsa estrangera també es fa ressò de la nova publicació, bona prova dels contactes culturals internacionals del prevere, del qual es parla en la prestigiosa revista prussiana *Jahresbericht über die Fortschritte der classischen Alterthums-Wissenschaft*, al *American Grocer* de Nova York, i a la publicació francesa *Le Musée Archéologique*. La divulgació de la *Historia de Denia* posà l'autor en contacte amb Teodor Llorente, cap destacat de la Renaixença Valenciana i director del diari *Las Provincias*, amb qui començà a tindre relacions el 4 de setembre de l'any 1876 (Llorente, 1928, p. 33) i a qui envià un exemplar del segon volum de la *Historia de la ciudad de Denia* amb un retrat seu, una vista de Dénia i una dedicatòria i li sol·licità que indicara en el periòdic el lloc de venda del llibre a València. Seria l'inici d'una amistat que anirà a més al llarg del temps.

La *Historia de la ciudad de Denia* impulsarà el nomenament de Roc Chabàs com a corresponent de la Real Academia de la Historia el 23 de març de 1877.¹⁷ Un mes després remetrà el segon volum de l'obra a l'entitat i rebrà les felicitacions dels membres. Des d'aquest moment Roc Chabàs mantindrà relacions amb l'Acadèmia, a la qual enviarà fotografies de restes arqueològiques, com ara un Neptú de bronze trobat a Dénia el 1872, i consultarà els seus dubtes sobre els documents que té a l'abast amb els experts paleògrafs. La dedicació a l'Arqueologia es veurà recompensada amb el nomenament com a soci de la Sociedad Arqueológica de Valencia l'any 1875. La incansable tasca arqueològica de Chabàs viurà un moment de triomf el 16 de desembre de 1878 en aparèixer, en un camp de l'acabalat Josep Antoni Morand, una important troballa paleocristiana: el sepulcre de Severina que, gràcies a les diligències de Chabàs, serà estudiat i a la fi custodiat al Museu de Belles Arts de València. El treball realitzat per Chabàs es publicà a València l'any 1880 amb el títol *El Sepulcro de Severina: mosaico de los tiempos primitivos del Cristianismo*.

El moviment cultural valencianista de la Renaixença proporcionà a Chabàs el cercle de relacions i les coincidències ideològiques que el coadjutor de Sant Antoni necessitava per ampliar els seus horitzons des de la ciutat de Dénia fins a tot el territori valencià, en formar part d'un grup de prohoms benestants interessats per la cultura valenciana. Chabàs contactà ben prompte, l'any 1878, amb Constantí Llombart, impulsor de la Renaixença i fundador de la societat valenciana Lo Rat Penat, per tal de publicar un article en la revista *Calendari Llemosí*. El 22 de setembre d'aquest any Chabàs s'integrà com a soci de Lo Rat Penat, Societat d'Amadors de les Glòries Valencianes. Aleshores ja és un erudit prestigiós i Constantí Llombart l'inclourà en la seua obra *Los fills de la Morta-Viva repertori dels autors valencians més destacats de la història*, obra premiada l'any 1879 i publicada a València el 1883.

¹⁷ A.M.D. Llegat Zalbidea- Berenguer, reg. 20.

Els interessos i els vincles culturals forans no faran oblidar a en Roc el seu lligam amb la comarca de la Marina i l'especial predilecció per donar a conèixer tots els seus fills de renom. Roc Chabàs participarà activament en l'homenatge que el poble de Murla va rendir l'any 1886 a Fra Pere Vives, missioner del Real Colegio de Santo Espiritu, nascut a Murla el 29 de juny de 1688. L'Ajuntament de Murla realitzà una làpida per ser col·locada a la casa natalícia de Fra Pere Vives autor del *Catecismo de la Doctrina Cristiana*, obra difosa per tot el Regne de València (chabàs, *El Archivo* I, p. 55). Dos anys després a *El Archivo* III publica l'article *El centenario de P. Vives en Murla*, amb una detallada descripció dels actes commemoratius celebrats a la població el 8 d'agost de 1888, els quals atragueren distingits personatges comarcals.

L'any 1886, Roc Chabàs recent doctor en Teologia, decideix iniciar-se en el món editorial i publica la revista *El Archivo*, impresa a Dènia per Pere Botella, la qual comprengué un total de set volums (1886-1893), els tres últims publicats ja a València a la impremta de Vives Mora. *El Archivo* va anar evolucionant al llarg dels set volums. Tenia inicialment el propòsit d'ocupar-se de la història del regne de València, en particular de Dènia, i els territoris immediats. En aquest primer moment, col·laborà sobre tot el director, Chabàs, i els seus amics: l'arabista Julià Ribera, Antoni Chabret, el baró de Mayals, Teodor Llorente, Josep Martínez Aloy i l'epigrafista Fidel Fita. Al segon volum es comptà ja amb la participació d'investigadors com el numismàtic Álvaro Campaner i l'arabista Francesc Pons Buigues. A partir del quart volum l'àmbit geogràfic de la publicació s'eixampla, al igual que la nòmina dels autors, abastant camps d'estudi que superen l'àrea valenciana. Apareixen, des d'ara, les signatures d'importants personatges de l'època: Aurelià Fernández Guerra i Orbe de la Real Academia de la Historia; Eduardo Saavedra; el rossellonés Amée Pagés, futur editor d'Ausiàs March i la Crònica de Pere el Cerimoniós, continuant Fidel Fita, l'epigrafista alemany Emil Hübner i el propi Chabàs que redacta en total més de cent treballs en la revista.

Malgrat l'esforç econòmic que suposà, *El Archivo*, es convertí en el mitjà d'expressió i difusió del sentir històric d'un Chabàs madur i format. Ja des del primer volum, Chabàs, guanyat pel criticisme històric, arribà fins i tot a l'autocrítica en considerar incompleta la seua *Historia de la ciudad de Denia* per no haver conegut abans la imprescindible documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i es comprometé a corregir l'error per mitjà de la revista. La ferma consideració de la importància vital de la consulta de les fonts documentals, el durà a replantejar-se la validesa dels grans cronistes del regne, amb les seues síntesis històriques plenes de dades poc fiables (chabàs, *El Archivo* I, 1886, p. 195):

Por lo que he visto en los cronistas del reino, ninguno de ellos ha salido de él en busca de datos y noticias; es pues de todo punto imposible que sean completos y en muchos casos no pueden siquiera asentar bien la verdad... Si

consultamos a Beuter encontramos un niño crédulo, en Viciano un notario indigesto, Escolano no es otra cosa que un cajón de sastre donde lo verdadero y lo falso ocupan el mismo lugar ..., Diago con su pie forzado de ir contra el Moderno (Escolano) se nos indigesta. Ninguno de ellos ha pensado en estudiar seriamente la cronología ... Tampoco el Sr. Perales, continuador de Escolano, ha consultado el Archivo de la Corona de Aragón.

Chabàs es decideix per l'anàlisi històrica fonamentada en l'estudi directe de les fonts, mitjançant el suport de les ciències auxiliars, la investigació arqueològica i d'arxiu i l'aplicació de la crítica històrica als falsos crònics de les antigues síntesis històriques i amb aquests plantejaments Chabàs dona entrada a la modernitat en la historiografia valenciana. La Història deixa de ser un gènere literari i esdevé una disciplina científica. Aquesta posició de Chabàs no fou sempre ben rebuda pels seus contemporanis (olmos, 1951, p. 23) i la seua vocació per desmitificar tradicions històriques sense base documental produí que el 1899 es fera córrer per la ciutat de València un pamflet on se li retreia el seu hipercriticisme com a «obsesión deplorable». Com a historiador, es situa dins dels moviments historiogràfics europeus que propugnaven l'ús dels documents i l'aplicació de la crítica a les fonts, tradició cultivada pels erudits del segle XVIII i consolidada al segle XIX per l'historicisme alemany i el positivisme francès i anglès. D'on va rebre Chabàs aquest concepte crític de la Història, és una qüestió bàsica que, amb gran encert, intentà respondre Enric Llobregat en prologar la reedició del primer volum d'*El Archivo* (Llobregat, 1985, p. XXV-XXVI); les diferents possibilitats en conjunt o per separat poden explicar-nos el fenomen:

En primer lloc és destacable l'admiració que sentia per la historiografia alemanya i les seues conquestes, materialitzada en la relació de Chabàs amb Hübner i Mommsen, amb els quals mantingué correspondència en un moment d'expansió de la historiografia germànica amb l'edició dels *Monumenta Germanica Historica* o del *Corpus Inscriptiourum Latinarum*. Aquesta enorme activitat d'edició documental per part de l'Acadèmia Reial de Prússia, coincideix amb el triomf dels postulats de l'historiador Leopold von Ranke que advocava decididament, amb els seus deixebles, per l'objectivitat històrica. Són molts els indicis que ens mostren que Chabàs coneixia el quefer cultural alemany del seu moment; bona prova són les notícies d'*El Archivo* i la seua preferència per l'antiguitat i el medievalisme lligats a l'estudi epigràfic i documental. Altre factor d'influència fou el coneixement per la seua formació eclesialística de l'activitat dels jesuïtes bol·landistes que aplicaren el criticisme al camp de la depuració dels *Acta Sanctorum*, en verificar la vida dels sants mitjançant la base documental. L'aparició el 1882 del primer volum dels *Analecta Bollandina* mostrarien a Chabàs els resultats del mètode històric. Una altra línia de pensament sorgida dins del territori espanyol fa pensar a E. Llobregat en una influència que situa Chabàs com a

últim representant d'aquest corrent crític. A la fi del segle XVII, l'eclesiàstic aragonés Manuel Martí, proposà la necessitat d'editar les fonts històriques i el criticisme de mètode i plantejament. Temps després Gregori Mayans, representant valencià de la Il·lustració espanyola, avançarà encara més pel camí del criticisme històric. Però la via, connectada més directament amb Chabàs sembla ser l'obra dels frares dominics Jaume i Joaquim Villanueva, nascuts a Xàtiva el 1765 i 1767 respectivament. Jaume Villanueva va escriure *Viaje Literario a las Iglesias de España* amb la col·laboració del seu germà Joaquim, la seua militància liberal els obligà a exiliar-se a la Gran Bretanya i retardar l'aparició de l'obra, la qual així va coincidir amb la infantesa de Chabàs i va servir de bon segur d'inspiració per al títol del *Viaje Literario al Archivo de la Corona de Aragón* que publicarà en el primer volum d'*El Archivo*, article en el qual Chabàs proclama la necessitat de la consulta directa de les fonts documentals dels arxius, en favor de la Història ben construïda.

La recerca d'informació directa de documents i troballes faran de Chabàs un viatger. Bon coneixedor de la Marina i la Safor, els pobles de les quals havia citat en nombroses ocasions, l'historiador amplià els seus horitzons des de l'any 1886, quan anà a Barcelona per fer l'esmentat *Viaje literario al Archivo de la Corona de Aragón* amb el seu amic Antoni Chabret. L'any següent s'encaminà cap a Elx i Alacant, on no havia tornat des de feia quasi trenta anys, i visità les biblioteques de l'Institut i del baró de Mayals. També, per mediació de Manuel Rico, va contactar amb Aurelià Ibarra, explorador de l'antiga Ilici, que havia reunit a sa casa un munt de peces arqueològiques. Tornà a Alacant el 1888 per visitar a Joaquim de Rojas, que conservava la inscripció, que transcrita per Chabàs i publicada a *El Archivo*, donaria lloc a la polèmica en torn a l'etimologia de Lucentum. Mes tard amb el ferrocarril Dénia-Carcaixent mossén Roc féu, l'any 1889, sengles excursions a la Vallidigna per visitar, amb l'arabista Julià Ribera, l'anomenat Castell de la Reina Mora - a la Vall de Marignen -, l'antiga mesquita de Xara i les ruïnes del monestir cistercenc. Tot per documentar correctament els articles que apareixerien després a la revista.

5. Arxius i documents. Organitzar i difondre les bases de la Història

La recerca del document, material bàsic per a la construcció d'una història que hauria de fugir de tradicions i cròniques poc contrastades, empenyerà Roc Chabàs a capbussar-se en els arxius locals. El jove prevere serà un dels primers que s'acoste a aquests arxius amb un interès erudit i no amb l'habitual sentit pràctic del món polític o judicial. La redacció de la *Historia de la ciudad de Denia* (1874-1876) el portarà a escorcollar els principals arxius de la ciutat: el municipal i el parroquial. El prevere

Roc Chabàs. Arxiu Municipal de Dénia. Fons gràfic.

revisà els documents i così i enquadernà allò que de més valuós va trobar i el que més va utilitzar, un treball amb una finalitat utilitària però també amb un objectiu primordial: facilitar la seua conservació. Roc Chabàs, en aquells anys de residència a Dénia,

adquirí una manifesta tutela sobre l'arxiu municipal, allí diposità el manuscrit de Rabi Samuel,¹⁸ que ell posseïa; a més s'encarregà de recuperar i tornar a l'arxiu denier una còpia de la *Diana Desenterrada* de Palau, sostreta per un secretari poc escrupolós.¹⁹ L'afecció per la història local documentada animarà a Roc Chabàs a desplaçar-se, el juliol del 1886, fins a la veïna ciutat de Gandia amb la intenció de visitar els seus arxius eclesiàstics i civils. Del municipal destacà el seu bon estat d'organització i ressaltà la importància de la col·lecció d'actes i els volums de correspondència. A l'arxiu de la Col·legiata consultà els pergamins i es lamentà de no haver pogut revisar l'arxiu dels Ducs de Gandia per absència de l'administrador.

El viatge iniciàtic a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, pel setembre de 1886, posà en contacte Chabàs amb les fonts documentals del període de la Conquesta, a més de comprovar directament la facilitat de les recerques en un arxiu ben organitzat. Al *Viaje literario al Archivo de la Corona de Aragón*, que publicà a *El Archivo* v.I, el prevere denier ho conta detalladament, en aquelles pàgines es desfèu en elogis de la riquesa i l'organització de l'arxiu barceloní dirigit aleshores per Manuel Bofarull:

El Sr. Director ha consagrado 55 años de su vida a poner a una altura envidiable la distribución y catalogación de aquel centro, honra de España y ejemplo en el extranjero, que no los poseen tan bien ordenados.

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Chabàs contactà amb els principis arxivístics que posà en pràctica posteriorment: comprengué la importància d'ordenar els documents en matèries que mostraven les funcions de la institució, més tard vindria el concepte de sèrie documental, i en la utilitat dels catàlegs i els índex de matèries de cara a la recerca documental. Amb Bofarull inicià una bona amistat que fructificà amb la publicació d'importants documents per a la història valenciana a les fulles d'*El Archivo*.

Roc Chabàs torna a Dénia amb forces renovades i desitjós de conèixer millor els arxius locals de la Marina. A final de l'any 1886 visita la veïna vila de Pego i troba els seus arxius en un estat deplorable. El 1887 es trasllada al Verger per tal d'aclarir, donada la diversitat de grafies, el vertader topònim de la població per a la qual cosa consulta l'arxiu municipal el qual troba molt escàs i també l'arxiu parroquial que, aleshores, Chabàs considera un poc millor conservat. Valoracions que actualment no podem comparar ja que ambdós foren cremats a la guerra civil. També de gran interès foren les visites que el prevere denier realitzà als arxius privats de les famílies més destacades de la rodalia amb finalitats diverses, com fou el cas de la consulta del fons privat de la família Torres de Benissa amb l'objectiu d'establir l'origen del llinatge familiar.

¹⁸ Apareix referència del manuscrit de Rabi Samuel a *El Archivo* I, p. 197. També s'ha fet una edició i estudi per Antoni Biosca l'any 2000.

¹⁹ Desgraciadament l'Arxiu Municipal de Dénia, després de Chabàs, tornaria a l'abandonament secular i a la manca de control. Així en organitzar l'arxiu fa uns anys s'ha constatat la desaparició d'alguns documents d'aquells que el prevere va utilitzar en la *Historia de la ciudad de Denia*; la qual ara esdevé "document" en ser l'única referència que tenim de l'existència d'uns documents pel moment desapareguts.

6. Roc Chabàs, un arxiver reconegut

L'historicisme alemany i el positivisme francès, havien afavorit al llarg del segle XIX que alguns països europeus iniciaren grans empreses d'edició de fons documentals, amb la consegüent organització dels seus arxius. El raquitisme cultural de l'Estat espanyol impossibilità la participació en aquest corrent de recuperació documental. Els arxius espanyols en general quedaren abandonats a la incúria de les institucions que els havien generat i que els mantindrien en condicions deplorables d'abandó i destrucció. Institucions públiques que tant sols s'interessaven quan hi havia necessitat d'acreditar documentalment alguns antics drets, en eixes ocasions en no comptar amb personal qualificat estaven obligats a buscar els serveis d'algun erudit que posara ordre en el marasma de papers.

L'Arxiu Municipal d'Alzira, un dels més importants del país, aplegà a tal grau de desordre que el Consistori determinà el 18 de juny de 1887 crear una comissió per solucionar aquest problema. La fama adquirida per Roc Chabàs, gràcies a les seues publicacions sobretot a *El Archivo*, el feren la persona més idònia per al treball. Així, pocs dies després el prevere visità l'arxiu i quedà impressionat pel trist estat en què es trobaven els documents, entre els quals, hi havia verdaderes joies, com ara el Llibre d'Establiments de la ciutat i l'*Aureum Opus*. Chabàs mamprenqué la tasca i féu catorze viatges a Alzira per organitzar l'arxiu, hostatjant-se al Col·legi dels Escolapis. El 4 d'octubre de 1890 es consignà a l'acta municipal:²⁰

Don Roque Chabàs, presbítero, vecino de Denia, arregló el archivo municipal de esta ciudad, ordenando los mil ciento treinta y tres volúmenes que los componen en un breve plazo, en el año ochenta y ocho, auxiliado de un escribiente, e imprimiendo de su peculio un Índice y Catálogo de todos los documentos, practicando dichos trabajos más bien por el amor al estudio que por la modesta remuneración que se le dió.

El 24 de febrer de 1899, Teodor Llorente, Josep Vives Císcar, Joan Vengut i els senyors Casañ i Vives Liern, caps de l'Arxiu General i del Municipal de València, visitaren l'Arxiu d'Alzira convidats per l'alcalde de la ciutat Jacint Goig i per mossén Chabàs. A *El Archivo III*, Llorente publicà la crònica d'aquell dia, on destacava el bon treball de Chabàs que organitzà i col·locà en estants el voluminós conjunt documental que prèviament havia trobat amuntegat pels racons de les sales, ja que l'últim arrelament de l'arxiu datava de l'any 1619 per mà de Pere Tamarit. Feia per tant més de dos-cents anys.

En finalitzar el treball el prevere decideix imprimir els resultats de la seua primera experiència en el camp de l'Arxivística i publica el *Índice y Catálogo del Archivo*

²⁰ Arxiu Municipal d'Alzira. Llibre d'actes del 1890.

Municipal de la ciudad de Alcira, l'any 1889, al taller d'Antoni Reus d'Alacant. L'obra recull els dos instruments de consulta que Chabàs deixà a Alzira, un índex i un catàleg. Sense el modern quadre de classificació de documents, les matèries, topònims i tipus documentals s'ordenen a l'índex alfabèticament, d'acord amb el mètode introduït per l'enciclopedisme europeu. El catàleg s'estructurà donant prioritat als documents més solemnes com era el costum arxivístic del moment. Costum que venia determinat pel propi concepte que es tenia aleshores de la Història, més interessada en els grans esdeveniments i els fets de govern que en aspectes socials i econòmics que despertaran l'interés dels historiadors en temps més moderns i suposaran la valoració de documents pràcticament oblidats en aquest període.

La preocupació pels arxius valencians portà el prestigiós Chabàs a diverses poblacions aconseguint, en ocasions, fins i tot despertar l'interés de les autoritats municipals pel seu propi patrimoni documental. Un cas notable fou el de Sueca. Roc Chabàs visità Sueca i amb satisfacció ressenyà a les pàgines de la revista *El Archivo* l'exemplar acció del secretari de l'ajuntament, que havia enquadernat els lligalls de documents, tasca que malgrat alguns inconvenients ha permès la conservació. També visità i consultà altres arxius valencians com el de la catedral de Sogorb. La ben guanyada fama de llatísta li valdrà a Chabàs l'encàrrec de l'historiador alemany Teodor Mommsen de la compulsa dels manuscrits de dues cròniques medievals llegades a la catedral de Sogorb pel bisbe Joan Baptista Pérez al segle XVII (rodrigo,1995, p.31). Chabàs consultà el magnífic i ben conservat arxiu de la catedral sogorbina i revisà els manuscrits a l'efecte de la seua edició a la sèrie *Cronica Minora* de la prestigiosa col·lecció *Documenta Germanica Historica*, publicats per l'Acadèmia Reial Literària de Prússia.

7. Roc Chabàs, canonge arxiver de la Seu de València

El doctorat en Teologia, el prestigi i els contactes en el món cultural fan que Roc Chabàs cerque una major projecció fora de Dénia. El 1890, amb 46 anys, es presenta a una oposició per a canonge a la Seu de Saragossa. La injusta pèrdua de Chabàs de la canongia de Saragossa provocà un gran escàndol als mitjans eclesiàstics i culturals. El propi Chabàs publicà a Dénia el 20 de juny de 1890 una fulla dirigida al Ministre de Gràcia i de Justícia: *Exposición del Dr. Don Roque Chabàs, opositor a una canonjía con cargo del archivo catedral de Zaragoza*. Al text, l'indignat opositor explica les irregularitats de la prova i el vot interessat de part del tribunal.²¹

²¹ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 5.1.5. L'onze d'abril de 1890 es cridà per edicte els opositors candidats a una canongia de torn de la Corona per a la Seu de Saragossa. La tasca principal era per portar la càrrega específica d'ordenar els arxius de la Metropolitana, motiu pel qual es devia provar la suficiència en el camp dels arxius i els documents mitjançant un examen paleogràfic que semblava ser la prova determinant. Finalitzats els exercicis teològics i homilies, els sis opositors que quedaren dels set que firmaren, encara no sabien la forma de l'exercici paleogràfic que consistí en la transcripció

La intervenció del grup d'amics que donaven suport a Chabàs, com ara Teodor Llorente o Serrano Morales, i les bones relacions de Chabàs amb Cánovas del Castillo, que aleshores acabava de ser nomenat president del Consell de Ministres, li valdran per aconseguir que la regent Maria Cristina li concedira una canongia de gràcia a la catedral de València el 29 de desembre de 1890. Roc Chabàs prengué possessió el 3 de febrer de 1891, apadrinat per Vicent Bofarull i Joan de Déu Nogueira.

L'arribada a València fou molt aplaudida pel seu cercle d'amics de Lo Rat Penat i per la premsa que es felicitava per la gran aportació que la figura del nou canonge suposava per al món cultural valencià. Malgrat tot, la canongia de Chabàs no tenia cap funció adscrita i en primer lloc degué encarregar-se d'allò que se li encomanà. Fou fabriquier, secretari capitular, comptador i comissionat per a diferents tasques, com ara la de seleccionar les peces artístiques de la Catedral i altres esglésies per tal de participar a l'Exposició Històrico-Europea. En aquests menesters suscità els elogis del rector Fidel Fita, delegat de l'exposició (FITA, 1995, p.69). Al mateix temps els seus mèrits continuen reconegut-se i el 5 de febrer de 1892 es nomenat acadèmic corresponent de l'Academia de Buenas Letras de Sevilla.

En aquest primers temps de canonge publica l'estudi *Las pinturas de las puertas del Altar Mayor de la Catedral de Valencia* pel qual serà molt felicitat; però l'arxiu continuava allunyat de la seua mà. Fou pel febrer de 1893, quan enfront de la necessitat de provar la propietat d'uns béns eclesiàstics, s'organitzà una comissió per buscar els títols a l'arxiu capitular. Chabàs formà part de la comissió pel seu reconegut coneixement dels documents i els arxius. El canonge demanà al capítol, com a gratificació, el permís per poder organitzar l'arxiu i així començà Chabàs a treballar en aquell valuós conjunt documental. Als cinc anys de demostrar la seua innegable capacitat arxivística, és nomenat canonge amb la càrrega de l'arxiu i la biblioteca capitular (fita, 1995, pp. 70). El treball que realitzà a l'Arxiu de la Catedral de València fou molt alabat per investigadors destacats com Menéndez y Pelayo i la premsa de l'època.

Sempre obert a noves activitats, el 13 de desembre de 1903, en tornar d'un viatge per Andalusia (Sevilla, Còrdova i Granada) escriu a Serrano Morales i li sol·licita el seu recolzament:²²

...para rogarle que escriba al Sr. Ministro de Gracia y Justicia que recuerdo haber oído que es su amigo, a fin de que me proponga para la dignidad de Tesorero de esta Metropolitana que ha quedado vacante por la promoción de

durant dos hores i mitja d'un document de l'arxiu de la Seu i la formació de la papereta de l'índex. Cap candidat, excepte Chabàs, va saber redactar la papereta explicativa de la temàtica dels documents i tampoc transcrigueren més de sis línies amb abundància d'errors. El denier conclou l'escrit denunciant les irregularitats en les votacions del tribunal, ja que l'ardiaca, l'arxiprest del Pilar i el cardenal, que amb els seus vots determinaren el resultat de la convocatòria, tan sols havien assistit a un reduït nombre de les proves efectuades.

²² Arxiu Municipal de València. Biblioteca Serrano Morales, ref.3577.

L'any 1892, Chabàs es retrata a València amb el vestit de canonge pel prestigiós fotògraf Antonio García. Arxiu Municipal de Dènia, Fons gràfic.

D. Francisco García a obispo. Me vendría muy bien juntar su valiosa recomendación a la de otros amigos. Yo fui nombrado el 29 de diciembre de 1890 canónigo y tengo condiciones legales de sobra.

L'any següent, el 1904, sent vicari capitular el canonge Vicent Rocafull, conegut en els anys de coadjutor a Dènia, Chabàs fou nomenat president de la comissió per al control de la música sacra i als pocs mesos, l'1 de juliol, prendrà possessió del càrrec de cap de l'Arxiu Diocesà, acabant així un llarg enfrontament amb l'advocat Santiago Machí, que per afecció s'encarregava de l'arxiu amb uns resultats poc satisfactoris. El periòdic *El Correo de Valencia* s'ocupà de la notícia:

Las letras y los estudios históricos están de anhorabuena, pues ya hacía falta que hubiese mano competente que ordenase y estudiase los documentos valiosos que dicho archivo atesora. La ordenación por todos celebrada del de la C..... Ya en noviembre de 1899 hicimos campaña para que no se cerrase dicho archivo arzobispal, pues eso significaba entregarlo en manos imperitas,

como se hizo obedeciendo a no muy laudables intereses... Nuestra enhorabuena al justiciero doctor Rocafull y al ilustre historiador Sr. Chabàs.

Quan Chabàs accedí a l'Arxiu de la Catedral de València l'any 1893, es trobà amb un gran dipòsit documental de gran valor però molt desordenat perduda quasi totalment l'última organització realitzada per Juan Pahoner a la meitat del segle XVIII. La desamortització dels béns eclesiàstics durant la primera meitat del segle XIX i les consegüents reclamacions judicials per part de l'església, havien creat una tal demanda de documents que el conjunt es ressentí convertint-se, segons les paraules del propi Chabàs, en un veritable caos. La dedicació del canonge donà prompte els seus fruits i canvià la imatge d'aquell arxiu que ara per fi s'obria als nous temps. Ja no serà només un conjunt documental al servei de la catedral pel seu caràcter probatori, sinó una font d'informació per al món de la Cultura i l'erudició valenciana. D'aquestes millores es fa ressò l'*Almanaque de Las Provincias para 1897*:

[...] mejora tan notablemente el estado y catalogación del Archivo que ha merecido ya justísimos elogios en una de las sesiones de la Real Academia de la Historia. Ha dejado de ser impenetrable arcano el archivo de la catedral; las lamentaciones de todos nuestros historiadores han sido por fin atendidas y hoy reinan en aquellos departamentos el orden y la limpieza, la clasificación y el método, y lo que es más apreciable, la erudición y la cultura, puestas al servicio de las investigaciones científicas.

Els principis arxivístics que aplicà Chabàs a l'organització i descripció dels fons catedralicis, responien a les pràctiques habituals als arxius europeus de l'època, que Chabàs pogué conèixer directament en visitar els arxius de la Corona d'Aragó i del Vaticà. L'origen del sistema es remuntava a la teoria enciclopèdica francesa, desitjosa de compendiar el saber humà per mitjà de paraules clau ordenades alfabèticament. L'aplicació d'aquest pensament als arxius, donà com a resultat la formació d'índex amb la relació de les matèries, topònims i noms que s'extreien dels documents. El canonge relatà el procés que seguí per a l'organització de l'Arxiu de la Catedral a un article en forma d'epístola dirigida al seu amic Santiago Massó Torrens, publicat a la *Revista de Bibliografía Catalana* l'any 1903 amb el títol *El Archivo Metropolitano de Valencia*.

Abans de començar, Chabàs, amb un criteri molt actual, recomana conèixer la història de l'arxiu i de la institució que el genera per passar després al treball arxivístic. Segons costum de l'època, hui en desús, l'organització de l'arxiu atenia en un primer moment a la matèria del suport escriptòric en separar, en primer lloc, els pergamins dels documents en paper. Els pergamins, primerament s'ordenaren i numeraren per mesures, i s'elaborà com a instrument de descripció un fitxer topogràfic i un catàleg; malauradament Chabàs no pogué finalitzar l'índex cronològic com s'havia proposat. En quant a la instal·lació i conservació, el canonge dissenyà un moble de fusta amb

calaixos horitzontals, molt semblant als mobles metàl·lics que s'utilitzen en l'actualitat, el qual permetia guardar els pergamins plans i millorava la seua conservació en fugir de enrotllar-los, pràctica que aleshores era la més habitual.

Els documents en paper els trobà reunits en lligalls, alguns d'ells desfets o massa voluminosos. Amb molt bon criteri, el primer pas que seguí el canonge fou l'intent d'identificació dels lligalls de documents en les antigues guies o índex de l'arxiu, per tal de mantindre les referències d'anteriors classificacions així com valdre's d'elles per avançar en la nova organització. A continuació Chabàs posà cura, sobretot, en ordenar cronològicament i en refer una mena de sèries documentals i redactà en una papereta de catalogació el contingut de cada document. Els llibres o els documents de la mateixa sèrie, agrupats en lligalls, es col·locaren a les prestatgeries ordenats d'esquerra a dreta i seguint una numeració correlativa. Aquest sistema d'organització, encara en ús, permetia variar en qualsevol moment la disposició dels mobles o el trasllat a un altre local sense afectar l'ordre. El nostre canonge el va adoptar amb un criteri pràctic i actual precisament per aquests avantatges. També, portat pel practicisme, però amb un criteri més allunyat de l'Arxivística actual, deixà números sense omplir en organitzar les sèries documentals encara obertes.²³

En relació als instruments de descripció i control de l'arxiu i amb la finalitat del control intern dels documents per part de l'arxiver, Chabàs copià en un quadern les fitxes (paperetes) segons l'ordre topogràfic, per tal de fer el catàleg de tots els documents de l'arxiu. A més realitzà dos fitxers alfabètics amb les referències de matèries i onomàstiques que apareixen als documents. L'instrument de descripció documental destinat a l'investigador apareix al final del procés i està constituït per un índex alfabètic amb les matèries i les dades onomàstiques dels documents descrites a les fitxes o «paperetes», con els deia el canonge.

Roc Chabàs en els anys passats a l'arxiu de la Catedral organitzà uns 6.000 documents en paper i més de 8.200 pergamins, comptant només amb l'ajuda de Francesc Avellà, mosso d'arxiu. El gran volum de fitxes resultant es van ordenar en un moble de calaixos, vertader fitxer de fusta, que a l'igual que el dels pergamins, dissenyà l'enginyós arxiver pels motius que ell explicà: «el sistema que se usa en los establecimientos del Estado nos pareció poco práctico: una grande caja, inmensa, con largas divisiones ... He preferido un armario con cajones en que quepan las papeletas del catálogo y otras más pequeñas para los índices».

La tasca d'arxiver de Chabàs fou sempre molt elogiada: Menéndez y Pelayo, en visitar València el 1903 afirmava que el de València era l'Arxiu Catedralici millor

²³ A aquest respecte, l'arxivística actual proposa, a l'igual que ja fera Roc Chabàs, l'ús del número *currents* per a l'ordenació dels lligalls pels mateixos motius que va indicar el canonge, però es diferencia del seu sistema en considerar poc convenient deixar números i espais buits.

organitzat d'Espanya. Molt ha evolucionat l'Arxivística des del temps del canonge, s'ha fixat la terminologia i s'han canviat els criteris bàsics de classificació dels documents, però el treball de Chabàs, capdavanter en el seu moment, continua permetent als usuaris l'accés als documents de l'Arxiu de la Catedral de València mitjançant les fitxes que ell redactà dels documents en paper, editades des de fa ja uns anys per la Conselleria de Cultura.²⁴

Els pergamins de la catedral, catalogats majoritàriament per Roc Chabàs, serien publicats, amb molts pocs escrúpols, pel canonge Elies Olmos Canalda, el seu successor en el càrrec, quan el món cultural valencià esperava que fóra nomenat el canonge Josep Sanchis Sivera, deixeble de Chabàs i un magnífic historiador. Olmos Canalda, publicà al *Boletín de la Real Academia de la Historia*, entre els anys 1933 i el 1936, el catàleg dels pergamins de la catedral de València amb el seu nom i sense fer menció de Chabàs, l'autèntic autor del treball. Posteriorment es farà un altra edició l'any 1961, també a nom d'Olmos.

8. La difusió dels documents i la revista *El Archivo*

La publicació del patrimoni documental va ser una de les línies centrals de l'activitat de Roc Chabàs. Al llarg dels set volums d'*El Archivo* (1886-1893), perdurà una secció fixa de documents, els continguts de la qual s'adaptaven als interessos i relacions del seu editor. Durant els primers anys predominà l'empremta local, buscant allò més pròxim als seus lectors. Transcriu i tradueix del llatí un munt de documents per a la història de Dènia, Xàbia, Gandia i altres localitats. L'amistat amb Manuel Bofarull, cap de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, arran del «viaje literario» del 1886, obrirà la secció de la revista amb importants documents dels registres de Cancelleria de l'arxiu barceloní. A partir del quart any les edicions documentals es recopilen al final de cada volum i augmenta la varietat de procedències: Arxiu Històric Nacional, Arxius Municipals de València, Xàbia, la Vila Joiosa, ...

El trasllat a València per la concessió reial d'una canongia a la Seu va posar el nostre estudiós en contacte directe amb la riquesa documental de l'Arxiu de la Catedral, Els descobriments fets des del seu nou càrrec d'arxiver metropolità de València, donaren nova espenta a la revista, intensificant-se la divulgació documental. Al volum V d'*El Archivo*, imprès a València, escriví l'article *Las pinturas del Altar Mayor de la Catedral de Valencia*, per donar a conèixer la troballa del contracte original amb els noms dels autors de l'obra, el qual per la seua importància transcriví íntegrament.

²⁴ CHABAS, Roque, Índice del Archivo de la Catedral de Valencia, *Arxius Valencians*, 16, 1998, amb una interessant introducció de don Ramón Fita.

Entre d'altres publicà: *Dos calendarios valencianos del siglo XIV, Documentos inéditos de Alejandro VI*, un pergami del segle XII sobre el monestir de Poblet propietat de Serrano Morales, o un document curiós per a la història d'Ontinyent. Destaquem també en aquests darrers volums, els estudis que publicà el canonge arxiver sobre el Llibre del Repartiment i el Llibre d'Ordenances d'Alzira. El propi Chabàs sempre fou un instrument vital per a la transmissió documental per mitjà de les tertúlies, consultes i sol·licituds: el 1891, atindrà la petició del doctor Wickham Legg de Londres sobre el missal de Westminster.²⁵

L'interès per la història local continuà vigent en el canonge, concretant-se en la inclinació per estudiar la història de Gandia, casal de la família Borja. D'aquest tema s'ocupà ja en alguns articles d'*El Archivo* (1886-1887): *Orígenes de Gandia. El Reverso; La ciudad de Gandia, título de ciudad; La emperatriz Margarita de Austria en Gandia, año 1666*; etc. Anys més tard ja a València inicia una tasca de recull de documentació referent a Gandia i el 17 de novembre de 1895 envia al reverend En Joan Berkman: «Me están importunando para que escriba una historia de la ciudad de Gandia. Si me dan hecha la copia de documentos que indicaré acaso lo haga. Vale la pena la importancia de la capital del célebre ducado de los Borja» (BAS, M; BAS, N, 1995, p. 79). Per encàrrec de l'Ajuntament de la ciutat viatja el 1897 a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i continua la recerca a l'Arxiu del Regne de València. L'any 1900, encara no estava decidida la realització de l'obra; Chabàs escriu el 21 de setembre al seu amic Serrano Morales: ²⁶«... / ... estos días próximos he de ir a Gandia a concertar lo de su historia, veremos si nos arreglamos: Rodrigo Pertegás me ayudará». Malgrat tot, l'empresa mai va veure la llum i es limità a la publicació el 1898 de l'opuscle *Distribución de las aguas en 1244 y donaciones del término de Gandia por Jaime I*, que apareixeria a València imprès al taller de Francesc Vives Mora.

Com a col·laborador de revistes d'àmbit nacional, Chabàs tragué a la llum peces documentals de singular importància. El testament d'Arnau de Vilanova, metge i pensador religiós valencià del segle XIII, aparegué al *Boletín de la Real Academia de la Historia*, l'any 1896, completat després per l'article *Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos* inclòs el 1899 a l'Homenatge a Menéndez y Pelayo, on basant-se en un pergami de la catedral, defensa l'ortodòxia de Vilanova i considera el seu procés anticanònic. Pocs anys després trobarà l'inventari *post mortem* del filòsof, segons comunica al seu amic Serrano Morales el 6 d'agost de 1902.²⁷ I el publica a la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, l'any 1903. Aquesta prestigiosa revista, dirigida per Menéndez y Pelayo, nomenà Roc Chabàs el 22 de març de 1902,²⁸ corresponsal tècnic

²⁵ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 4-29.

²⁶ Arxiu Municipal de València. Biblioteca Serrano Morales, ref.3581.

²⁷ Arxiu Municipal de València. Biblioteca Serrano Morales, ref.3580.

²⁸ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 4-28.

de la publicació. A la mateixa revista, aparegué entre els anys 1902 i 1903 una de les seues aportacions més destacades: *Estudio sobre los sermones valencianos de San Vicente Ferrer que se conservan manuscritos en la Biblioteca Metropolitana de Valencia*, estudi que desglosà en una introducció i huit apartats: *Disposición de los sermones. Originalidad. Apólogos y Parábolas. Leyendas y milagros. Alusiones. Inyectiva contra las mujeres. Estado de la sociedad durante el cisma de occidente. El Juicio Final*. Aquest acurat treball basat en el manuscrit de la catedral, aleshores inèdit, serà punt de referència ineludible per a les investigacions posteriors sobre el sant valencià. Encara l'any 1903, contribuí a més a la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, amb la transcripció de dos importants documents: el manuscrit *Historiographi regis deliberis educandis...* de Nebrija, el qual va pertànyer a la Biblioteca de Mayans i la *Epístola del Maestro de Lebrija al Cardenal ...*

El currículum de Chabàs, preparat per a l'Arquebisbat de València l'any 1907,²⁹ ens parla d'un manuscrit que el canonge tenia preparat amb el títol *Pobladores y poblaciones del Reino de Valencia al tiempo de la reconquista en el siglo XIII*, premiat en un certamen públic de la Diputació de València i que aquesta institució havia de publicar. L'obra, compendi de documents del rei Jaume, pel que sabem, no fou mai impresa.

9. Relacions culturals. El I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó

Les tertúlies visqueren a la fi del segle XIX un dels moments de major acceptació. La societat burgesa benestant amb inquietuds polítiques i culturals s'afecionà a reunir-se al voltant d'alguns personatges destacats, per tal d'intercanviar opinions i notícies. A València destaquen en aquest període quatre tertúlies, que es celebraven un dia fix de la setmana: la de Serrano Morales, la del canonge Chabàs, la de Teodor Llorente i més tard la de Josep Martínez Aloy.³⁰

En residir a València a partir de 1891, el nou canonge s'integrà al món dels erudits valencians, acudint primer a la tertúlia del seu amic Serrano Morales, reunió dedicada bàsicament al tema de la bibliofília i la història, al voltant de la magnífica biblioteca que Serrano havia format sobre obres valencianes. Amic íntim del bibliòfil valencià, Marcelino Menéndez y Pelayo, intel·lectual de la dreta catòlica, s'hostatjava a sa casa; la seua presència donava gran animació a la tertúlia, que solia reunir-se els diumenges de vesprada, en aquestes ocasions es prolongava durant alguns dies, ja que Menéndez y Pelayo era un polígraf amb una memòria prodigiosa que combinava l'erudició amb una concepció polèmica de la història.

²⁹ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 5-5.

³⁰ T. LLORENTE FALCÓ, *El Español*, 13-5-1944.

Quan Serrano Morales es trobava fora de València, la reunió passava a casa de Roc Chabàs. La mort de Serrano, soterrat el 18 de febrer de 1908, establirà definitivament la seua tertúlia a casa del canonge, que serà nomenat marmessor del testament i del seu bé més preuat, la biblioteca, que passarà a l'Ajuntament de València per a ús del públic. Chabàs escriu a Llorente, des de Dénia, el 4 de març de 1908 (Llorente, 1929, p. 204): No puede V. figurarse lo que he sentido la muerte del buen amigo Serrano, ocurrida cuando yo estaba a la altura de Gandía, viniendo a Dénia. Mi primera misa fue aquí por su alma ... Cuando vaya a Valencia ya trataremos de reunir los domingos por la tarde en mi casa (donde también hay libros) a los que íbamos a casa de Serrano; aún es punto más céntrico.

Roc Chabàs, vivia per aquells anys, en un xicotet pis principal de la plaça dels Crespins, prop de la Seu. Tots els diumenges per la vesprada es reunien al seu despatx amics, estudiosos de la història i la cultura en general, com ara: F. Burriel, R. Mir, L. Cebrián, J. Sanchis Sivera, F. Almarche, J. Roig, T. Llorente, P. Llorente i J. Llorente, J. Martínez Aloy, F. Martí Grajales, L. Tramoyeres, J. Pertegás i V. Vives Liern. L'historiador denier tenia una bona biblioteca de temàtica històrica; havia sigut gran comprador de la llibreria de vell de Francesc Samper i entre els seus llibres no faltaven obres dels clàssics Horaci i Virgili en llatí. Segons Teodor Llorente i Falcó:³¹ «Era el archivero de nuestra catedral, muy buen conversador y solía no pocas veces, animar sus charlas con chascarrillos y anécdotas que en sus investigaciones había hallado». Un dels temes que a Chabàs li agradava comentar en la intimitat era la gastronomia, de la qual es considerava un bon entés. Gran amant de la bona taula, l'enginyer Chabàs creà artefactes com les «caixes-cuina» termoïllants, que conservaven la calor dels aliments fins a la seua cocció, patentades pel nostre prevere en arribar a València l'any 1892.³²

El canonge Chabàs, plenament introduït a l'àmbit cultural valencià, participà com a representant de València en l'organització del I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. La idea del congrés partí de Francesc Carreras Candi de Barcelona i el mes de setembre de 1905 es reuniren a Lleida: Carreras, Miret, Soler, Gudios, Bassols i Valentí Gras en representació de Catalunya; Parpal de Mallorca; Eduard Ibarra d'Aragó i Chabàs de València. La següent reunió es celebrà a València l'1 de març de 1906,³³ en ella s'establí un reglament i s'acordà que el congrés se celebraria a València des del 17 al 24 de juliol de 1906. Les sessions serien restringides als congressistes, que podien utilitzar qualsevol de les llengües de l'antiga Corona d'Aragó per a les seues exposicions. Desgraciadament el congrés al final no se celebrà a València. Dues

³¹ T. LLORENTE FALCÓ, *El Español*, 13-5-1944.

³² A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 4-35.

³³ Primer Congreso de Historia de la Corona de Aragón, en Valencia 17 a 26 de julio de 1906. Reglamento. Valencia, F. Vives Mora (1906).

cartes dirigides a Roc Chabàs, president de la comissió executiva, pel president de la Cambra de Comerç de València i el rector del Col·legi del Corpus Christi, datades el 31 de maig i l'1 de juny de 1906,³⁴ encara ens parlen de l'inici imminent del congrés. El congrés se celebrà dos anys després, el 1908, a Barcelona dedicat al rei Jaume I i a la seua època. Chabàs no pogué assistir i va remetre l'esbós d'una comunicació: *División de la Conquista de la España mora entre Aragón y Castilla*, que fou llegida en el seu nom per Carreras Candi.

Durant els seus últims anys, solia passejar per les vesprades amb algun company: Sanchis Sivera, Pertegás, ... i descansava al gabinet fotogràfic que Vicent Novella tenia al carrer de la Pau, on el canonge cultivà el gust per la fotografia i la bona amistat del propi Novella que l'immortalitzaria en el que fou un dels millors retrats de Chabàs.

10. Difondre la Història. Roc Chabàs editor

Roc Chabàs fou l'editor de quasi tota la seua obra. La tasca, font de problemes econòmics i satisfaccions intel·lectuals, s'inicià durant els anys de la seua coadjutoria a Dènia, on realitzà al taller de Pere Botella la impressió de la *Novena en honor de Nuestra Señora de los Desamparados* (1871), la *Historia de la ciudad de Denia* (1874-1876), *La historia del Venerable Fray Pedro Esteve* (1880), i la confecció i edició del *Índice y Catálogo del Archivo Municipal de Alcira* (1889), sent l'edició de la revista *El Archivo* (1886-1893) la fita més destacada.

Ja assentat a València com a canonge de la Seu, continuarà infatigable l'activitat investigadora i editorial desitjós de traure a la llum antics estudis pioners en la seua concepció de la història, crítica i documentada. Amb aquesta voluntat va impulsar l'edició d'una col·lecció de monografies i dietaris, amb el títol genèric: *Monumentos históricos de Valencia y su Reino*. Per a tal empresa l'any 1895 formà a València la societat «El Archivo Valentino» amb l'editor Pasqual Aguilar, l'impressor Francesc Vives Mora i sota la direcció de Roc Chabàs. Conscients de la dificultat del projecte, els editors assenyalaven al pròleg del primer volum publicat, *Antigüedades de Valencia*, la distància que separava la seua modesta tasca del *Monumenta Germanica Historica* que tant admiraven: « [...] nos falta la ilustración, el capital y hasta público; pero la empresa no nos asusta [...] ».

La primera obra seleccionada per la societat «El Archivo Valentino» fou l'estudi inèdit del dominicà Josep Teixidor. El manuscrit era propietat de la viuda de Josep Vives Císcar i gràcies a les gestions de Roc Chabàs s'autoritza la publicació. L'obra redactada l'any 1767 tractava, amb una bona base documental, de les institucions de la ciutat de València i dels edificis més destacats. Chabàs valorava molt aquest estudi,

³⁴ A.M.D. Llegat Zalbidea-Berenguer, ref.26.

el completà i amb cura preparà l'edició que eixiria en dos volums amb notes i addicions producte de la seua investigació. També incorporà a la publicació el seu estudi *Los Mozárabes Valencianos*, on Chabàs estudiava la situació dels cristians a l'Espanya musulmana i es centrava en el santuari de Sant Vicent de València; era aquest un treball que ja havia publicat l'any 1891 al *Boletín de la Real Academia de la Historia* i amb algunes correccions al volum V d'*El Archivo*. El projecte d'«El Archivo Valentino» era ben difícil de mantindre en una societat com la valenciana on l'interés per la Cultura era cosa de ben pocs. El magnífic manuscrit del pare Josep Teixidor fou l'única obra publicada de la col·lecció.

Després de l'inevitable fracàs econòmic, Chabàs es concentra en la publicació dels seus opuscles, més curts i amb menor cost. En anys successius veurien la llum *El altar de plata de la catedral de Valencia* l'any 1896; *La fundación de Valencia y la introducción en ella del Cristianismo* el 1897; *La distribución de las aguas en 1244 y donación del término de Gandía* l'any 1898 i *Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos, Iconografía de los capiteles de la puerta de la Almoina en la catedral de Valencia* i *El culto de 24 mártires en la iglesia parroquial de Santa Catalina de Siena* l'any 1899. En aquest any interromp l'edició dels fullets, alguns publicats també a la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, *El Almanaque de Las Provincias* o el *Boletín de la Real Academia de la Historia*, per dedicar-se amb major intensitat a l'organització de l'Arxiu de la Catedral i a l'estudi de l'obra de Jaume Roig l'*Spill*. Mentre realitzava les seues investigacions, edità l'any 1901 *La brama dels Llauradors de l'Horta de Valencia contra lo venerable mossen Bernat Fenollar...*, obreta de Jaume Gassull, escrita a les darreries del segle XV i impresa el 1561. Chabàs féu dos edicions, una fidel a l'original i l'altra amb paper corrent i amb correccions.

La identificació del *Còdex Llatí* dels Furs de la Catedral fou l'estímul del canonge per abordar l'estudi, i publicà el 1902 *La Génesis del Derecho Foral Valenciano*. L'obra el portà a entrar en polèmica amb els historiadors del Dret Benvingut Oliver i Manuel Danvila. El primer defensava la influència del Costum de Tortosa sobre els Furs i el segon llevava importància al *Còdex Llatí*, que tant valorava Chabàs. El temps ha donat la raó al canonge i salvant les distàncies pròpies del anys, ha estat una obra molt utilitzada pels especialistes.

L'any 1904 publica el *Homenaje a San Vicente Mártir que le ofrecen sus devotos el 22 de enero de 1904 con motivo del centenario XVI de su martirio* on continua defensant la permanència de les despulles del sant a la vella capella vicentina.

10.1. La Biblioteca Vaticana i l'*Spill* o *Llibre de les dones*

El 1905 Roc Chabàs publicà la primera edició crítica de l'*Spill* o *Llibre de les dones* de Jaume Roig. Feia uns anys ja que el nostre canonge estava vivament interessat per

l'Spill, obra poètica de tipus moralista, escrita pel metge i poeta valencià Jaume Roig; una obra clau per conèixer el món valencià del segle XV. L'any 1900 Chabàs viatjà a Roma per tal de mamprendre una edició crítica que superara el marasme en què les successives impressions havien sumit el llibre de Roig. El canonge s'hostatjà al Col·legi Espanyol de Sant Josep i freqüentà durant dos mesos la Biblioteca Vaticana on va poder estudiar i confrontar un exemplar manuscrit de *L'Spill* considerat pel nostre erudit com la font més completa i pura per conèixer l'obra, malgrat no ser autògraf del mateix Roig. Des de Roma escriu a Serrano Morales el 22 de maig de 1900:

Mañana concluyo la compulsa del Ms. Roig y estoy satisfecho del resultado. Queda por llenar una laguna que copiaré mañana o el viernes y con esto se redondea Jaume Roig. Muchísimas dificultades de interpretación con erratas de imprenta, por más que aún quedará mucho que estudiar para comprender el sentido de las frases ocultas, si bien se reducen mucho.³⁵

Any 1895. Monumentos històrics de Valencia y su Reino. Arxiu Municipal de Dènia. Biblioteca històrica.

Del conjunt de l'obra, caracteritzada per la seua mordaç misogínia, Chabàs es sentí especialment atret pels fragments on es cantaven, d'una manera més convencional,

³⁵ BAS, M., 1995, p. 58, carta núm. 19.

les *Lahors a la Verge Maria* i, amb aquest títol, publicà a Barcelona l'any 1904 aquesta part del poema de Roig, escrita en un temps en el qual la Immaculada Concepció de la Verge Maria encara no era un dogma per a l'Església. En la *Advertencia* que col·loca a mode d'epíleg deixa constància de la seua vocació filològica i pedagògica respecte al valencià:

Como hoy es a muchos paisanos de Roig difícil de entender la lengua en que están escritas estas loores a la Madre de Dios, ha sido preciso dar una traducción en prosa que sirva de guía al lector, ya que es tarea imposible dar una versión rimada de versos tan cortos. Más que una bella traducción, hemos buscado fuera una verdadera expresión del original valenciano.

L'any següent, el 1905, aparegué l'obra completa, coeditada per la tipografia L'Avenç de Barcelona i la llibreria Murillo de Madrid, amb el títol de *Spill o Libre de les Dones, per mestre Jacme Roig*. El text fou el resultat de l'estudi de totes les edicions conegudes, en especial de les primeres, fetes a València i Barcelona, per ser les més fidels al manuscrit vaticà. Reunint en diversos apèndix els pròlegs originals, versos i anotacions introduïdes pels antics editors, la nova versió pretenia ser, en paraules de Chabàs, una enciclopèdia o resum de tot el que s'havia escrit sobre Jaume Roig i la seua obra. L'interès pels aspectes científics del text, li feren incloure un comentari de les qüestions mèdiques, que redactà l'historiador i metge Antoni Chabret. Resultà en el seu conjunt una edició tan acurada que encara avui continua sent considerada la millor edició crítica de l'obra de Roig. El mateix any, l'infatigable canonge, imprimeix a l'establiment de Nicasio Rius de València l'opuscle *El Milagro de Luchente y los Corporales de Daroca*, i l'any 1908 la *Serie Pontifical Valentina* i la tercera edició de la *Novena en honor de Ntra. Sra. de los Desamparados*, en la impremta de F. Vives Mora.

Els seus contactes amb l'editorial L'Avenç, l'Institut d'Estudis Catalans i l'amistat de l'arxiver Bofarull i altres erudits, refermaren les relacions de Chabàs amb el món cultural barceloní, sent nomenat soci corresponent de la *Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* l'any 1902.

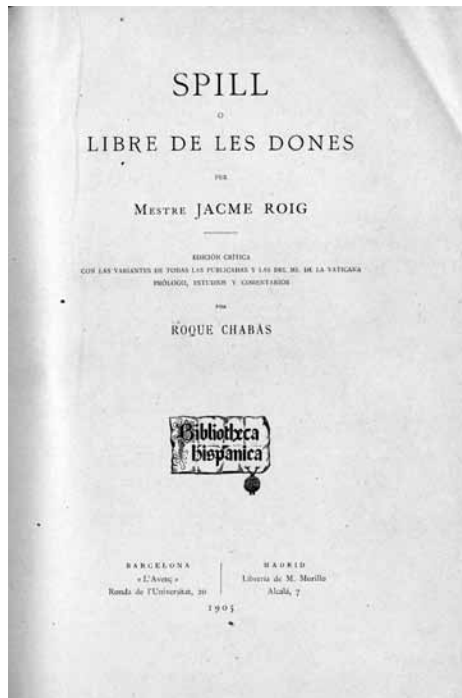
10.2. EPISCOPOLOGIO VALENTINO. L'obra inacabada

Veritable capdavanter del positivisme històric a les nostres terres, el canonge arxiver Roc Chabàs, va rebre el 1908 l'encàrrec oficial de l'arquebisbe Victorià Guisasola, per redactar un episcopologi de l'església valenciana. Els seus amics de la tertúlia literària Teodor Llorente, Martínez Aloy, Sanchis Sivera, Burriel, Almarche, etc. desitjosos de felicitar el canonge, aleshores a Dénia, li escriuen el 8 de març de 1908:

Lleva V. realizada una labor ímproba, en la qual ha consumido algunos años: el arreglo completo y perfecto de los Archivos de la Catedral y del Palacio Arzobispal, fuente abundantísima de datos para la historia eclesiástica, y

también profana, de Valencia, que estaba cegada por el desorden que reinaba en aquellos centros. Justo es que quién acopió afanosamente los materiales se aproveche de ellos para levantar el monumento que con celo patriótico patrocina nuestro digno prelado.³⁶

L'*Episcopologio Valentino*, culminació de la seua carrera d'historiador, es projectà en tres volums: del període paleocristià a l'islàmic, l'església medieval dels segles XII al XV i un tercer volum, mai escrit, que estava projectat fins a les darreries del segle XIX. L'arquebisbe doctor Guisasaola dirigí una circular a la Diòcesi notificant el seu desig de publicar la Història de l'Església a València: «Ciertamente tal intento no es para todos, pues se requiere para darle cima honrosa los dotes especiales de investigador erudito y paciente, hábil bibliógrafo y versado en la historia de la diócesis que el Dr. Chabás reúne». El cost de l'obra s'havia calculat que no excedira de les 10 pessetes, sobre la base de col·locar amb seguretat uns 300 exemplars. Per al finançament s'obrí una llista de subscriptors impulsada per l'arquebisbat entre els seus feligresos, que considerava els inscrits com a «cooperadors benemèrits». El primer volum de l'estudi compregué 400 pàgines i fou imprés a València l'any 1909 pel taller tipogràfic de

El 1905 Chabás publica l'edició crítica de l'Spill o Llibre de les Dones de Jaume Roig.

³⁶ T. LLORENTE, 1936, p. 178, núm. 1033.

Francesc Vives Mora i es completava amb interessants il·lustracions i amb pròleg del rector Fidel Fita. Aquesta obra continua sent encara utilitzada pel seu rigor en l'estudi de l'origen del cristianisme a València i del culte a Sant Vicent Màrtir. El segon volum no arribà a la seua definitiva publicació, malgrat haver estat imprès. Es tractava en ell de l'església després de la conquesta cristiana i s'interrompé amb el bisbe Llupià l'any 1427, sense arribar al període dels bisbes Borja, com Chabàs havia planificat. El canonge, ja malalt, intentà finalitzar l'obra, que es ressent de la incapacitat física de l'autor.

Mentre continuava amb l'Episcopologi, l'infatigable Chabàs, encara preparà la reedició de la *Doctrina Cristiana en lengua arábiga y castellana para instrucció de los moriscos*, obra escrita pel arquebisbe Martí d'Ayala el 1566. Aquest text serà el primer que s'imprimeix a València en àrab, segons C. Barceló (1995), potser pel propi Chabàs.

Quan la mort li arribà a Dénia, el 20 d'abril de 1912, havia conclòs el segon volum de l'*Episcopologio* però, malgrat l'aparent interès de l'arquebisbe de València, la publicació quedaria paralitzada. Les factures pendents de l'impremta i un inexplicable desinterès per part de totes les institucions, concloïen amb la pèrdua de l'edició, de la qual tan sols han quedat alguns exemplars la majoria incomplets.

11. Roc Chabàs, deixebles, amics i seguidors

Historiador, arxiver eminent, arqueòleg i editor, en suma treballador i investigador infatigable sempre preocupat per traure a la llum tot allò que el passat històric ens deixà de més significatiu. La influència de Roc Chabàs es farà notar, encara viu, en els investigadors de la història i de l'art nascuts a la segona meitat del segle XIX, la majoria deixebles de l'erudit romàntic Vicent Boix i vinculats a Lo Rat Penat. Fou mestre directe de prohoms erudits com Pasqual Boronat, Josep Martínez Aloy o Francesc Almarche, però, cap altre va estar tan a prop d'ell com Josep Sanchis Sivera, que serà el deixeble per excel·lència i l'hereu intel·lectual de l'historiador de Dénia. Canonge de la Catedral de València, trobà en Chabàs el seu mentor, tant als cercles culturals valencianistes com pel que fa a la seua vocació historiogràfica, que desenvolupà pels camins que el seu mestre ja havia trepitjat, fonamentalment els de la història eclesiàstica valentina; valga com a exemple la publicació per Sanchis Sivera de l'*Ordinatio Ecclesiae Valentinae*, important font documental emprada per Chabàs i que el deixeble, en aquest com en altres temes, estudiarà aprofundint el treball del mestre (rodrigo, 1995, p. 16). El seu accés a la vacant deixada per Chabàs el 1912, com ja hem dit, per tots esperada, no arribarà però a produir-se.

De l'ampli llegat chabasià cal destacar, a més de les seues monografies majors, els set volums de la revista *El Archivo*, el producte més excel·lent de la seua tenacitat com

a investigador i editor. La publicació d'*El Archivo* (1886-1893) li permetrà establir importants relacions amb estudiosos nacionals i fins i tot internacionals, als quals animarà en les seues investigacions; podem destacar la influència positiva de Chabàs sobre els arabistes Julià Ribera i Francesc Pons Bohigues, ambdós deixebles de Cordera, prestigiosa figura de l'arabisme espanyol. Sent prevere de Sant Antoni, Chabàs contactà amb Ribera, aleshores a la seua Carcaixent natal, instant-lo a iniciar-se en el món de les publicacions a través d'*El Archivo*, la seua amistat es mantindrà ja per sempre col·laborant l'arabista amb un total de 21 articles. A instàncies seues conegué Chabàs un jove arabista fill també de Carcaixent, Francesc Pons Bohigues, i l'animà en els seues treballs, sent una de les poques persones que establiren amb Pons una veritable amistat, fet pel qual Chabàs fou el seu marmessor testamentari en morir prematurament el jove estudiós (roca, p., 1900, p. 505).

La revista de Chabàs esdevindrà un model per a altres publicacions; no és casualitat que les principals revistes de recerca arqueològica, artística i, en definitiva, històrica sorgides els anys següents, encapçalaren els seus títols amb el nom «archivo». Així, l'any 1905 la *Real Academia de Bellas Artes de San Carlos*, per iniciativa de Lluís Tramoyeres, amic de Chabàs, publicarà l'*Archivo de Arte Valenciano*. Entre 1919 i 1924, apareixerà l'*Archivo de Alcoy*, impulsada pel cronista d'aquesta ciutat, sota els auspicis de l'Ajuntament i l'any 1929, naix l'*Archivo de Prehistoria Levantina*, publicació del *Servicio de Investigación Prehistórica* de la Diputació de València.

12. La mort i els homenatges

Els darrers anys de la seua vida els viurà el canonge constantment afligit per la pèrdua de les persones més volgudes del seu entorn familiar, particularment els germans, Josep i Vicenta l'any 1896 i Andreu el 1901. L'any 1910 sofrí els primers símptomes de la malaltia quan recollia i organitzava els materials per al segon volum de l'*Episcopologio*. L'any 1912, molt afectat físicament, el canonge fa inventari dels seus béns de la casa de la plaça de Crespins a València i torna a la Dènia natal per descansar a la finca familiar del Saladar, per la qual sempre sentí especial predilecció; amb ell portarà l'estàtua de Sant Roc de Dènia que tant s'estimava.³⁷

Al Saladar, morí Roc Chabàs Llorens als 68 anys: «a las diecinueve horas del día de ayer (20 d'abril), a consecuencia de esclerosis encefalo-espinal diseminada» segons consta al seu certificat de defunció.³⁸ Les notes de condol foren innumerables per part d'amics, d'institucions, com ara l'Institut d'Estudis Catalans que dirigí un comunicat a l'arquebisbat i Capítol de la Catedral, reproduït a *Las Provincias*. La premsa es féu ressò de la pèrdua amb articles encomiàstics on es glossava la seua biografia: *L'Exportación de Pasa Valenciana* del 25 d'abril; *l'Heraldo de Játiva* del 25 d'abril; *l'Al-*

³⁷ A.M.D. Llegat Lluís Zalbidea, 5-7.

³⁸ Registre Civil de Dènia. Defuncions, any 1912, núm. 258.

manaque de Las Provincias, en el qual ell tant col·laborà, l'inclou a la necrològica de l'any 1912 i detalla la seua vida i la seua obra. L'enterrament fou multitudinari, amb l'assistència de destacades autoritats i de tot el poble de Dénia. Després de recórrer els carrers de la ciutat, Chabàs descansarà per sempre al cementeri catòlic, com ell mateix havia disposat.

El canonge rebrà molts homenatges pòstums. El 30 d'abril de 1912, l'Ajuntament de Dénia acordà que s'anomenés el carrer Major, on Chabàs nasqué, carrer del Canónigo Chabàs, obrint-se una subscripció popular per col·locar una làpida a la casa natal, la qual s'inauguraria l'any 1925. També l'Ajuntament de València li dedicà un carrer i va instal·lar l'any 1918 una làpida commemorativa a la façana de la que fou la seua llar. El 19 de maig de 1929, s'inaugurava als Jardins del Reial de València -Els Vivers-, un monument a l'historiador Chabàs, per iniciativa del diari *Las Provincias* dirigit per T. Llorente Falcó, a la qual s'havien sumat nombroses institucions. L'obra de quatre metres d'alçada és tota de pedra amb el bust de Chabàs de marbre i fou realitzada per l'escultor Josep Arnal. A l'acte inaugural assistiren a més de personalitats de la vida política valenciana, Vicent, Josep i Andreu Chabàs, nebots del canonge, el seu deixeble Josep Sanchis Sivera i el seu amic Vicent Vives Liern amb altres amics de Chabàs, investigadors i periodistes. El 1945, el Centro de

Monument a Roc Chabàs situat als Vivers de València, obra de J. Arnal, any 1929. Arxiu Municipal de Dénia. Fons gràfic.

Cultura Valenciana i la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València crearen una junta presidida pel catedràtic Manuel Ballesteros per tal de commemorar el centenari del naixement de Roc Chabàs; els actes constaven d'un cicle de conferències, la inauguració d'una làpida a l'arxiu de la Catedral de València, la presentació d'una exposició amb record i llibres de Chabàs i l'edició en els *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, d'un manuscrit inèdit de Chabàs, el *Glosario de algunas voces oscuras usadas en el Derecho Foral Valenciano*. Anys més tard, el 1994, s'organitzaren des de l'Ajuntament de Dénia destacats actes commemoratius pels 150 anys del naixement amb una exposició, cicles de conferències i diverses publicacions; altres entitats com l'església de l'Assumpció, el periòdic Canfali-Marina Alta i el Rotary Club de Dénia col·laboraren en l'homenatge sobre tot amb la publicació d'una biografia i alguns facsímils. L'Institut d'Estudis de la Marina Alta a més de col·laborar amb els actes publicà a la revista AGUAITS un monogràfic dedicat a l'historiador denier. Aquest any 2012 s'ha commemorat el I centenari de la mort de Roc Chabàs amb un placa a la casa natal del carrer Major i la realització d'activitats culturals per part de l'Ajuntament de Dénia, Arxiu Històric de la Ciutat, i de l'Església Parroquial de l'Assumpció mitjançant la Fundació Gavilà Ferrer.

BIBLIOGRAFIA

- ALMARCHE, F. (1919) *Historiografía Valenciana*, Anales del Instituto General y Técnico de Valencia, Valencia.
- BARCELÓ, C. (1995) «L'historiador Chabàs i el passat islàmic valencià», *Aguaites* 11, Pedreguer, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta.
- BAS CARBONELL, M. (1995) *Roque Chabas, el historiador de la "Renaixença"*, Dénia, Canfali-Marina Alta.
- BAS, M., BAS, N. (1995) *Epistolario Chabàs-Serrano Morales*, Ajuntament de València.
- BIOSCA I BAS, A. (2000) *Estudi del Manuscrit de la Carta de Samuel conservat a l'Arxiu Municipal de Dénia*. Ajuntament de Dénia, Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- CÁRCEL ORTÍ, V. (1969) *Segunda época del Seminario Conciliar de Valencia (1845-1896)*, Castellón de la Plana, Sociedad Castellonense de Cultura.
- (1987) *Historia de la Iglesia en Valencia*, II, Arzobispado de Valencia, 2º ed.
- CHABÀS, R. (1903) "El Archivo Metropolitano de Valencia", *Revista de Bibliografía Catalana*.
- (1995) *Opúsculos*, Introducció de Mateu Rodrigo, Consell Valencià de Cultura.
- (1998) *Índice del Archivo de la Catedral de Valencia*, Arxius Valencians, 16, introducció de don Ramón Fita.
- FITA, R. (1995) «Roc Chabàs i els arxius: notes per al seu estudi», *Aguaites* 11, Pedreguer, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta.
- IGUAL ÚBEDA, A. (1959) *Historia de Lo Rat penat: En el LXXX Aniversari de la seua fundació*. El LXXV dels Jocs Florals, València, Ajuntament de València.
- LLOBREGAT, E. (1985) Prólogo del v. I d' *El Archivo (1886)*, Alicante, Institut Juan Gil-Albert, Ajuntament de Dénia.

- LLOMBART, C. (1879) *Los fills de la Morta-Viva apunts Biobibliogràfichs pera la Historia del Renaiximent Lliterari Llemosí*. Valencia, Emili Pasqual.
- LLORENTE FALCÓ, T. (1944), *El Español*, 13-5- 1944.
- LLORENTE, T. (1928, I; 1929, II; 1936, III) Epistolari Llorente: correspondència rebuda de 1861 a 1911 per en Teodor Llorente Olivares, ordenada i anotada per en Teodor Llorente Falcó, Barcelona , v. I-III.
- OLMOS CANALDA, E. (1951) *Biobibliografia del M. I. Sr. Dr. D. Roque Chabàs y Llorens, canónigo archivero que fue de la Basílica Metropolitana de Valencia*, València.
- (1906) *Primer Congreso de Historia de la Corona de Aragón, en Valencia 17 a 26 de julio de 1906. Reglamento*. València, F. Vives Mora.
- RICO GARCÍA, M. (1888) *Ensayo Biográfico-Bibliográfico de escritores de Alicante y su provincia*. Alicante, I.
- ROCA, P. (1900) «Vida y obra de D. Francisco Pons y Bohigues», Madrid, *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*.
- RODRIGO, M. (1995) «Roc Chabàs, historiador medievalista», *Aguaits* 11, Pedreguer, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta.